

[nová] Čeština
doma
& ve světě

1 2015

Nová čeština doma a ve světě

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

1/2015

Redakce:

Vedoucí redaktorka – Mgr. Kateřina Romaševská, Ph.D.

Výkonná redaktorka – Mgr. Katarzyna Vaculová

Členové redakce – Mgr. Adriana Filas, Mgr. Oleksandr Sukhanek,

Mgr. Maria Simeunovich-Skvortsova

Korektorky – Mgr. Olga Fojtíková, Bc. Jana Georgievová, Bc. BcA. Markéta Kraevská,

Mgr. Evgenia Ulyankina

Adresa redakce:

Katedra jihoslovanských a balkanistických studií FF UK

nám. J. Palacha 2, 116 38 Praha 1

Tel. (+420) 221 619 347, e-mail: ncds@ff.cuni.cz

Objednávky vyřizuje:

Vydavatelství Filozofické fakulty UK v Praze,

nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1, e-mail: books@ff.cuni.cz

Návrh grafické úpravy a obálky: Studio Lacerta (www.sazba.cz)

Sazba: Lukáš Vavrečka, nakladatelství Pavel Mervart (www.pavelmervart.cz)

Obsah

Úvodní slovo	9
Recenze	11
Dana Hánková	
Valková, J. (2014): <i>Komunikační přístup a učebnice češtiny pro nerodilé mluvčí</i> . Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.	13
Marie Kopřivová	
Čermák, F. (2014): <i>Periferie jazyka. Slovník monokolokabilních slov</i> . Praha: Nakladatelství Lidové noviny.	18
Kateřina Sachrová	
Mészáros, A. – Kiss Szemán, R. (2014): <i>Na úprku před sebou samými. Češi a jejich literatura očima současné maďarské bohemistiky</i> . Praha: Akropolis.	22
Články	28
Aksana Schillova	
<i>Homonymní příslovce a předložky a problematika jejich disambiguace v Českém národním korpusu</i>	30
Václav Velčovský	
<i>Pokusy o zavedení jazykového zákona v České republice</i>	41
Jitka Veroňková	
<i>Na českém znění spolupracovali... aneb Hodnocení projevu dabérů přírodovědných dokumentů</i>	50
Marie Podobová	
<i>Bezobjektové posesivní rezultativní konstrukce od sloves tranzitivních a bezobjektové i objektové posesivní rezultativní konstrukce od sloves intransitivních – jejich tvorba a funkce v českém jazyce</i>	82

Zdeněk Salzman	
<i>Z české kuchyně, domácí i cizí: etymologický výlet</i>	115
O autorech tohoto čísla	121

Na českém znění spolupracovali... aneb Hodnocení projevu dabérů přírodovědných dokumentů¹

JITKA VEROŇKOVÁ

Abstrakt: Profesionální mluvčí vystupující v médiích, zejména v televizi, patří mezi vlivné řečové vzory. Tento příspěvek přináší výsledky percepčního testu, v němž posluchači hodnotí řeč českého dabingu zahraničních televizních dokumentů. Zkoumá aspekty, které mohou toto hodnocení ovlivnit (např. pohlaví mluvčího, pohlaví posluchače a jeho regionální původ) a pokouší se zjistit, které faktory jsou pro samotné posluchače důležité. Globální přijatelnost řeči mluvčích se pohybuje od 45,0 % do 81,0 % a rozdíl mezi určitými mluvčími je statisticky významný. Mluvčí muži jsou hodnoceni významně lépe než ženy. Posluchači si mimo jiné všímají míry pečlivosti při výslovnosti, tempa řeči, melodie a kladení pauz a také barvy hlasu.

Klíčová slova: čeština, řeč, profesionální mluvčí, řečový vzor, dabing, percepční test

Abstract: The professional media speakers, especially TV speakers, provide a highly influential speech model for others. This contribution presents the results of the perceptual test in which listeners evaluated the speech of the Czech dubbing of foreign television documentary films. It explores the aspects which can influence this evaluation (e.g. of the speaker, sex of the listener and their regional origin) and it attempts to identify which factors are important to the listener. The overall success rate of the speakers ranges from 45.0 % to 81.0 % and the differences among certain speakers are statistically significant. The male spokespersons are rated significantly better than the female. The listeners noticed, among other things, the accuracy of pronunciation, speech rate, melody and pausing and also the colour of voice.

Key words: Czech language, speech, professional speaker, speech model, dubbing, perceptual test

1. Úvod

Výzkumná sonda, jejíž výsledky v tomto textu přinášíme, je součástí dlouhodobého projektu Řečový vzor. Jedná se o sérii percepčních testů, v níž posluchači hodnotí vzorky mluvčích z určité vybrané oblasti (Palková 1994, 1996; Janíková 2001a). Obvykle se jedná o profesionální mluvčí vystupující

1 Tato studie byla vytvořena za podpory Programů rozvoje vědních oblastí na Univerzitě Karlově v Praze, sekce P10-Lingvistika.

v rozhlasových a televizních pořadech; média (zejména televize) jsou totiž kromě rodiny a školy jednou z oblastí, které se tradičně uvádějí jako hlavní zdroje řečových vzorů (srov. např. Kuldanová 2001; Svobodová 2004). Cílem je zjistit, do jaké míry tito veřejně působící mluvčí splňují představy posluchačů o přijatelném řečovém projevu. Přijatelnost je zde založena na intuitivním dojmu z projevu mluvčího, který si posluchač vytváří během poslechu zvukové ukázky a zaznamenává na bodové škále. Ačkoli se jedná o subjektivní dojem, ukazuje se, že posluchači hodnotí na pozadí určitého společného jmenovatele (Palková a kol. 2003).

Zůstaneme-li u televizního vysílání, pod drobnohled se často dostávají moderátoři televizního zpravodajství, jež patří mezi nejsledovanější pořady vůbec; předmětem analýzy jsou obvykle moderátoři ČT jakožto veřejnoprávní stanice, ať už samostatně (Palková 1994; Janíková 2001b; Veroňková – Janoušková 2010), či ve srovnání s komerčními stanicemi (Janoušková – Veroňková 2008; Kopečková 2014). Zpracováni byli i moderátoři relace o počasí samostatně (Machač 2008) nebo spolu s moderátory hlavního zpravodajství, regionálního a sportovního zpravodajství, moderátoři zábavních pořadů (Šrajerová – Marek 2001) či moderátoři publicistických pořadů *Objektiv* a *Toulavá kamera* (Homolková 2008). V příspěvku se zaměřujeme na mluvčí, jejichž projevy, alespoň pokud je nám známo, dosud nebyly soustavně analyzovány. Jedná se o mluvčí, kteří čtou komentáře k zahraničním dokumentárním pořadům, k nimž bylo vyrobeno české znění. Snímky, ze kterých jsme vycházeli, jsou primárně určené pro televizní vysílání, tj. pro širší veřejnost. Sledování dokumentárních pořadů je velmi oblíbené, dokumenty jsou pravidelnou součástí programu veřejnoprávní České televize, ale také soukromých stanic, z nichž např. kanál Prima Zoom je na dokumenty přímo zaměřen. Dokumenty či jejich cykly jsou mnohdy reprízovány, a dokonce vycházejí na DVD. V názvu článku a taktéž na některých místech textu používáme z důvodu nedostatku lepšího pojmenování slovo „dabér“.

2. Metoda

2.1. Výběr hrubého materiálu²

Základním kritériem, kterým jsme se řídili při výběru nahrávek pro experiment, byla srovnatelnost a reprezentativnost vzorků řeči pro cílový percepční test a přiměřené trvání výsledného testu. Doba trvání testu, mající podstatný vliv na únosnost testování z hlediska posluchače, je důležitým kritériem, které často ústí v kompromis mezi tím, co by si badatel přál otestovat, a tím, co je ještě proveditelné.

Zvolili jsme dokumenty přírodovědné, a to proto, že jsou obecně oblíbené a obvykle nekontroverzní.³ Důležitým aspektem také bylo, že výchozí soubor dokumentů s touto tematikou, který měl být k dispozici, byl dostatečně obsáhlý.

Základem byly dokumenty na DVD běžně dostupné v novinových stáncích, distribuované samostatně nebo spolu s tištěnou verzí časopisu *Příroda*,⁴ a dále internetový archiv stanice Prima Zoom.⁵ Naším cílem nebylo zkoumat projevy dabérů v časovém průřezu, proto jsme se omežili na dokumenty, u nichž bylo české znění vyrobeno v r. 2000 a později. Soustředili jsme se na snímky, v nichž mluví hovoří jako nezávislá, neutrální osoba. Vyloučeny tak byly hrané dokumenty nebo např. série, jimiž provází britský moderátor a přírodovědec David Attenborough. Vzhledem k zaměření na televizní dokumenty nebyly do výběru zahrnuty dokumenty série IMAX, u nichž je navíc důraz na vizuální složku a z toho plynoucí nižší rozsah řeči, ani jiné dokumentární filmy určené primárně pro distribuci do kin.⁶ Vyřazeny byly dokumenty s nadměrnou přítomností rušivých zvuků zasahujících do českého dabingu, ať už to byly přírodní zvuky, hudební podkres či v pozadí přítomné originální znění.

- 2 Hrubé zpracování většiny nahrávek a pracovních verzí položek poslechového testu probíhalo na semináři s tematikou řečové komunikace v r. 2014 pod vedením autorky. Za pomoc při organizaci percepčních testů, se zpracováním jejich výsledků a vyhledání údajů o dabérech děkuji Bc. Janě Hrachové.
- 3 Například dokumenty s válečnou tematikou by nemusely všem posluchačům vyhovovat, což by se mohlo odrazit v hodnocení mluvčích.
- 4 <http://www.epublishing.cz/priroda>
- 5 <http://zoom.iprima.cz/>
- 6 Jednalo se např. o snímek *Home / Země, planeta krásná, neznámá* režiséra Yanna Arthus-Bertranda, k němuž komentář četl Zdeněk Svěrák.

Některé dokumenty byly ohodnoceny jako vhodné přímo v rámci aktuálního televizního vysílání stanice Prima Zoom či v jejím internetovém archivu.⁷ Zde se však objevilo nečekané omezení – než byla u vybraných dokumentů získána zvuková složka pro další zpracování, byly snímky z archivu odebrány s poznámkou, která se týkala autorských práv omezujících vysílání na internetu. Z tohoto důvodu a také kvůli technickým potížím se stahováním zvuku je počet mluvčích z produkce Prima Zoom nízký.

2.2. Výběr jednotlivých mluvčích

Další fázi tvořil výběr konkrétních mluvčích pro budoucí percepční test. Vybírání byli pouze ti, kteří četli neosobní, neangažovaný komentář, nikoli ti, kteří dabovali konkrétní osobu vystupující v dokumentu (vědce, zoologa apod.). Mezi dabéry dokumentů převládají muži, přesto ženy tvořily v našem souboru nezanedbatelnou skupinu. Proto byli zařazeni muži i ženy, a to zhruba v poměru odrážejícím reálnou situaci. Mnozí mluvčí dabovali více různých sérií, pro testování však byla vybrána vždy pouze jedna.⁸ Ve výchozím souboru se vyčlenily dvě skupiny dokumentů – ty, u nichž byly uvedeny podrobnější údaje k výrobě českého znění včetně jména dabéra,⁹ a ty, které se omezily na uvedení společnosti.¹⁰ Vzhledem k tomu, že druhá skupina dokumentů byla poměrně početná, rozhodli jsme se mluvčí těchto dokumentů do testu zařadit. Nabízela se totiž otázka, zda dokumenty s „identifikací“ jsou kvalitnější, resp. zda jejich mluvčí jsou přijatelnější než mluvčí v podstatě anonymních dokumentů (viz kap. 3.2.2).¹¹

Skupinu mluvčích pro testování tvořilo celkově 16 osob,¹² z toho 12 mužů a 4 ženy (viz tab. 1, ve které jsou uvedeny také údaje o výrobě dokumentu).¹³

7 <http://zoom.iprima.cz/>

8 V našem souboru se jednalo o tyto mluvčí: Vladimír Brabec, Vladimír Čech, Vladimír Fišer, Pavel Soukup a Alfréd Strejček.

9 Obvykle se jednalo o dokumenty v (ko)produkci ČT – začátek známého hlášení byl inspirací k názvu tohoto článku.

10 V některých případech nebyl uveden ani rok výroby.

11 Jednalo se převážně o neznámé hlasy; v jednom případě byl identifikován také výše jmenovaný Pavel Soukup, jenž byl v percepčním testu posléze také posuzován, vzorek jeho řeči byl však vybrán z jiného, „neanonymního“ dokumentu.

12 Ve verzi I poslechového testu bylo testováno 15 mluvčích, další dvě verze byly doplněny ještě o jednoho mluvčího – muže (Richard Honzovič).

13 Identifikovaní mluvčí mají téměř všichni vystudovanou konzervatoř, DAMU nebo JAMU. Například Pavel Soukup ještě absolvoval žurnalistiku na UK v Praze nebo Hana Kofránková kromě dramaturgie na DAMU vystudovala na FF UK český jazyk a estetiku. Část se

Nahrávky 14 mluvcích byly získány z dokumentů distribuovaných na DVD, nahrávky 2 mluvcích pocházely z internetového archivu televize Prima Zoom.

2.3. Získání zvukové složky

V percepčním testu posluchači posuzují řeč mluvcího pouze na základě zvukové složky (nikoli spolu s obrazem), proto bylo pro další zpracování nutné získat samostatný zvukový záznam. Většina dokumentů byla na originálních DVD, a pokud je autorce známo, nebyl v takto velkém rozsahu v dřívějších experimentech zvukový materiál právě z DVD pořizován.

Pro další zpracování bylo třeba mít zvukovou nahrávku ve formátu, který umožňuje její editaci.¹⁴ Na DVD je zvuková složka uložena odděleně od videostopy ve formátu .ac3, tj. způsobem, který nedovoluje její přímé otevření v běžných editačních programech.¹⁵ Pro získání zvukové složky byly zvoleny dva postupy: 1) Záznam byl pořizován prostřednictvím programu CoolEdit 2000 (mono, vzorkovací frekvence 32 000 Hz) za použití funkce What U Hear.¹⁶ Výhodou tohoto způsobu je možnost zvolit si vyhovující parametry nahrávání a to, že výsledný zvuk je kompaktní a nepřerušovaný. Nevýhodou je, že záznam zvukové složky probíhá v reálném čase, tj. dokument je třeba přehrát tak, jako bychom jej sledovali v televizi; 2) Zvuková složka byla získána převodem prostřednictvím programu VirtualDubMod 1.5.10.1.¹⁷ Výhodou je možnost práce na běžném notebooku a určitá časová úspora, neboť záznam není třeba přehrávat v reálném čase. Jistou nevýhodou je nutnost několika mezikroků, v rámci nichž dochází k postupným konverzím, neboť program neumožňuje přímý převod do formátu s požadovanými parametry. Podstatnou nevýhodou je ovšem to, že program pracuje samostatně s jednotlivými soubory tak, jak jsou z výroby uloženy na nosiči DVD. Hlavní část dokumentu,¹⁸ která nás nejvíce zajímala, byla na DVD obvykle rozdělena na tři části s tím, že stříh

věnuje převážně herectví a dabingu, někteří také moderují, pracují nebo pracovali v rozhlasu, objevují se v televizních upoutávkách a reklamách.

14 Pro fonetický výzkum se používá nejčastěji formát .wav.

15 Např. Audacity nebo dále uvedený CoolEdit.

16 Tuto funkci mají k dispozici některé zvukové karty na PC.

17 <http://www.virtualdub.org/gpl.html>

Za upozornění na tento program a rady k jeho ovládní děkujeme Ing. T. Bořilovi, Ph.D., z Fonetického ústavu FF UK v Praze.

18 Máme na mysli bez úvodu či závěrečných titulků.

Kód	Mluvčí	Pohlaví	Název dokumentu	Výroba originálního znění (společnost)	Výroba českého znění (společnost)	Výroba českého znění (rok)
1m	Brabec, Vladimír	m	Modrá planeta	BBC	ČT a Bonton Home Entertainment	2002
2m	Cigánek, Ladislav	m	Na pokraji vyměření	Francie	Prima ZOOM	odvysíláno 2014
3m	Čech, Vladimír	m	Putování s pravěkými monstry	BBC	Prague Promotion, s. r. o.	2008
4m	Fíšer, Vladimír	m	Život savců	BBC	ČT a Bontonfilm	2004
5m	Honzovič, Richard	m	Vítr	BBC	ČT a Bontonfilm	2002
6m	Novotný, Pavel	m	Úžasná planeta	BBC	24Snails	2009
7m	Soukup, Pavel	m	Život v divočině	BBC	ČT	2001
8m	Strejček, Alfréd	m	Putování s pravěkými zvířaty	BBC	ČT	2001
9m	anonym (m) *	m	Svět zvířat 1	BBC	KM Records, s. r. o.	2009
10m	anonym (m)	m	Mount Keňa (série Nejdivější Afrika)	Animal planet	Kit digital, divize Sound	Příroda 1-2/2013
11m	anonym (m)	m	Dinosauri	Discovery Channel	Filmexport Home Video	2010
12m	anonym (m)	m	Nelůstní predátoři:	USA	Interdomino	Příroda 4/2011
1f	Bartáková, Daniela	f	Boj o přežití	Discovery Channel	ČT	2001
2f	Juríčková, Lucie	f	Žraloci pravěku	Francie	Prima ZOOM	odvysíláno 2014
3f	Kofránková, Hana	f	Rybi život 1	BBC	ČT a Bontonfilm	2004
4f	anonym (f)	f	Neuvěřitelné vlastnosti zvířat	France 2 / Marathon	Brick Box Digital Media, divize Sound	Příroda 12/2011
			Rodina v divočině - Makkové			

Tab. 1. Seznam mluvčích s údaji o výrobě dokumentu. Zkratky: m – muž, f – žena.

* Mluvčí 9m byl později členy týmu identifikován jako Zbyšek Horák, jehož hlas je pro dabing často využívan.

byl proveden z našeho pohledu zcela mechanicky, neboť v některých případech vyšel doprostřed slova.¹⁹ Tím došlo k jistému omezení při výběru konkrétních ukázek, jelikož části v okolí tohoto stříhu z výroby nebylo možné použít. Ještě výrazněji omezený materiál byl k dispozici u nahrávek z archivu Prima Zoom. Tyto nahrávky nebylo možné přímo stáhnout, bylo možné je pouze přehrávat, proto byl zvolen postup What U Hear. Při přehrávání dokumentu se však v pravidelných, přibližně desetiminutových intervalech objevovala na obrazovce reklama, která včetně zvuku běžela přes daný dokument. Souvislý proud zvukové složky dokumentu tak byl výrazně narušen, čímž se značně snížil počet pasáží vhodných pro další zpracování.²⁰

2.4. Tvorba poslechového testu

Zvukové nahrávky komentářů vybraných mluvčích byly editovány a značkovány v programu Praat (Boersma – Weenink 2005), souběžně byl pořizován ortografický přepis s poznámkami o ostatních zvucích (viz „ruchy“ výše) a vstupech dalších osob. Dále byly vybírány úseky vhodné pro testování. Položku percepčního testu tvořil vždy vzorek jednoho mluvčího. Vzorky byly voleny z téhož dokumentu, resp. z téhož dílu dokumentárního cyklu. Pro testování přijatelnosti mluvčího se osvědčil vzorek o trvání cca 1 min 15 s – 1 min 30 s (Palková 1994, 1996; Janíková 2001a).²¹ Takto dlouhé, kompaktní úseky, tj. bez pauz, v nichž dabér čeká na obraz, nebo bez rušivých zvuků, se v analyzovaných komentářích obvykle nevyskytovaly. Proto byly jednotlivé položky složeny ze 3–4 kratších částí/stříhů. Tyto kratší části obsahovaly uvnitř pouze pauzy plynoucí z techniky řeči mluvčího.

Celkem bylo vytvořeno 16 základních položek k testování a dvě zácvičné položky, zpracované podle týchž kritérií jako vlastní cílové položky. Testovat všechny položky najednou bez přestávky by bylo pro posluchače únavné a mohlo by tím dojít ke zkreslení výsledků, proto byl percepční test rozdělen do dvou bloků. První blok tvořilo 9 položek (2 zácvičné + 7 cílo-

19 Při přehrávání/promítání dokumentu na sebe tyto části plynule navazují, takže divák stříh nepozná.

20 Ani po poradě s technicky orientovanými kolegy se nepodařilo vysílání reklamy zabránit.

21 Způsob tvorby testu a jeho hodnocení byl postupně vypracován na seminářích Z. Palkové Kritický rozbor mluvené češtiny.

vých), druhý blok tvořilo také 9 položek (všechny cílové).²² Trvání každé z částí bylo cca 14 minut. Předpokládali jsme, že nejdříve bude zadán první blok testu a po krátké přestávce na regeneraci druhý blok testu. Z tohoto důvodu neobsahoval druhý blok zácvičné položky, neboť mezi oběma bloky nebyla při testování výrazná prodleva.

Vzhledem k možnostem získání respondentů a podmínkám testování bylo od počátku zřejmé, že zadávání poslechového testu bude probíhat skupinově v běžné posluchárně a z reproduktorů. Použitím reproduktorů se lépe simuluje situace, kdy posluchač, resp. divák, sleduje dokumentární pořad v televizi; poslech přes sluchátka by mohl zbytečně odvádět posluchačovu pozornost k jednotlivostem. Nevýhodou skupinového zadávání je pevné pořadí položek poslechového testu, tj. potenciální vliv sousedních položek na hodnocení mluvčích. Pro alespoň částečnou eliminaci tohoto faktoru byly vytvořeny celkově tři verze pořadí.

Při sestavování pořadí položek testu byly brány v úvahu následující faktory: pohlaví mluvčích a jejich identifikace a testovací blok.²³ Dále bylo přihlédnuto k zaměření dokumentu (např. aby za sebou nenásledovaly ve větší míře dokumenty týkající se např. pravěku) a také k subjektivnímu hodnocení autorky (snaha zabránit vytvoření skupinek mluvčích „lepších“/„horších“).

2.5. Posluchači a zadání percepčního testu

Testování probíhalo v letech 2014–2015. Z celkového počtu 35 posluchačů bylo 5 mužů a 30 žen. Větší část testování probíhala na půdě filozofických fakult (Univerzity Karlovy v Praze a Univerzity Palackého v Olomouci). Poměr respondentů z hlediska pohlaví odráží tamní skladbu studentů, v níž mají značnou převahu ženy. Skupinu A a B tvořili studenti oboru bohemistika na FF Univerzity Palackého v Olomouci, skupina C byla složena ze studentů fonetiky a jiných lingvistických oborů včetně bohemistického zaměření na FF UK v Praze. Skupinu D tvořili tlumočníci znakového jazyka pro neslyšící (účastníci kurzu rétoriky). Věk 29 posluchačů se pohyboval do 29 let, 6 posluchačů dosáhlo věku 30 let a více.²⁴

22 U verze I tvořilo druhou část 8 položek.

23 Za sebou nenásledují dvě ženy, mezi položkami žen jsou minimálně 2 a maximálně 4 muži; bezprostředně za sebou nenásledují anonymní mluvčí; mluvčí jsou v rámci tří pořadí střídání mezi dvěma bloky a v rámci bloku v první/druhé polovině.

24 Skupina posluchačů je z hlediska věku dosti homogenní. Jak bylo ověřeno, rozdíl v hodnocení

Skupina	Verze testu	Muži	Ženy	Celkem	Místo zadání
A	I	3	9	12	Olomouc
B	II	0	6	6	Olomouc
C	II	2	9	11	Praha
D	III	0	6	6	Praha
Celkem		5	30	35	

Tab. 2: Počet posluchačů podle zadávané verze testu a místa zadání.

U posluchačů byl zjišťován regionální původ, resp. region, o němž se posluchači domnívají, že je jazykově nejvíce ovlivnil (posluchači měli možnost uvést více oblastí), posluchači dále v dotazníku uvedli věkové rozmezí a nejvyšší dosažené vzdělání, resp. typ studia.

Úkolem posluchačů bylo ohodnotit přijatelnost řeči daného mluvčího. Posluchači neznali jména testovaných dabérů, věděli pouze, že se jedná o mluvčí, kteří čtou komentáře k dokumentům, a byli vyzváni k toleranci přítomnosti „ruchů“. Posluchači měli pro hodnocení k dispozici základní, pětistupňovou škálu: -2 -1 0 +1 +2. V případě potřeby mohli tuto stupnici zjemnit a označit posun hodnocení „k lepšímu“, nebo naopak „k horšímu“. Pro statistické zpracování výsledků byla škála převedena na bodové hodnocení v rozsahu 1-15 bodů. (Palková 1994, 1996; Janíková 2001a)

Škála	-2 ←	-2	-2 →	-1 ←	-1	-1 →	0 ←	0	0 →	+1 ←	+1	+1 →	+2 ←	+2	+2 →
Body	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15

Tab. 3. Převod testové škály na bodové hodnocení.

3. Výsledky

3.1. Globální výsledky

Celkově bylo získáno 548 jednotlivých soudů. Tab. 4 uvádí pořadí mluvčích podle výsledků percepčního testu, a to na základě procentuální výše dosa-

mluvčích v takto stanovených skupinách dle věku není statisticky významný.

žených bodů. Číselný údaj ve sloupci Bodový zisk znamená, kolik procent bodů daný mluvčí získal z maximálního možného počtu. Maximum (100 %) činilo 525 bodů (35 posluchačů x 15 bodů).²⁵

Přijatelnost celého souboru mluvčích se pohybuje od 45,0 % do 81,0 %. Pouze jeden mluvčí (12m) nedosáhl hranice 50,0 %. 10 mluvčích naopak získalo nejméně 60,0 %, z nichž 4 překročili hranici 70,0 %. Nejvyšší hodnocení 81,0 % dosáhl mluvčí 10m. Počet udělených bodů z hlediska jednotlivých soudů se pohybuje od 2 do 15 (viz také graf 1). Průměrný počet bodů na jednoho mluvčího je 9,5 (směrodatná odchylka je 3,0 bodu). Hodnota mediánu, který se lépe vyrovnává s extrémními hodnotami, je 10 bodů, dolní kvartil je 7 bodů, horní kvartil je 12 bodů. Nejčtenější bylo bodového hodnocení 7–12, v součtu 67,2 % soudů (368 soudů z celkových 548); v testovém formuláři se jedná o hodnocení $\leftarrow 0$ až $+1 \rightarrow$. Z toho plyne, že obecně převažovalo kladné hodnocení. Každý z mluvčích získal nejméně 1,4x více kladných hlasů než záporných, pouze u posledního mluvčího 12m bylo téměř 2x více soudů záporných. Mluvčí 10m, který byl hodnocen jako nejpřijatelnější, byl všemi posluchači hodnocen kladně. Přesný počet záporných, kladných a neutrálních soudů uvádí také tab. 4.

3.2. Hodnocení dle proměnných ve vztahu k mluvčím

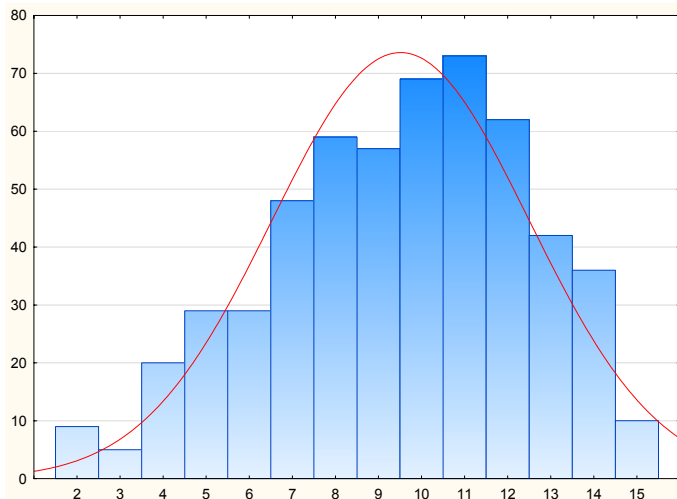
V následujících oddílech přinášíme výsledky podle parametrů sledovaných u mluvčích a zkoumáme jejich možný vliv na hodnocení. Statistickou významnost údajů jsme ověřovali prostřednictvím Mann-Whitneyova U-testu (při porovnávání dvou skupin) a Kruskal-Wallisova H-testu (při porovnávání více skupin). Jedná se o neparametrické testy, u nichž není nutné, aby analyzovaná data měla normální rozdělení, a které jsou vhodné pro náš typ dat. (Srov. Volín: 2007: zejm. 150–155, 181–183.) Tyto testy pracují s mediánem, jehož hodnota není tolik poznamenána výrazným minimem a výrazným maximem (viz také výše). Proto hodnoty mediánu uvádíme i v dalších přehledech a grafech. Zjišťovali jsme tedy, zda rozdíl v hodnocení skupin vytvořených na základě daného parametru je statisticky významný či nikoli. Nulová hypotéza říká, že rozdíl mezi skupinami je čistě náhodný, alternativní hypotéza říká, že rozdíl je významný. Hladina

25 U R. Honzoviče je max. počet bodů 345, protože tento mluvčí nebyl zařazen do testovací verze I.

významnosti alfa byla stanovena na 0,05: pokud je zjištěná p-hodnota nižší než 0,05, je rozdíl mezi testovanými skupinami statisticky významný. Všechny statistické výpočty a grafy byly zpracovány v programu Statistica

Pořadí	Kód	Mluvčí	Název dokumentu	Bodový zisk v %	Škála -/+		
					Záp.	Klad.	8 b.
1	10m	anonym (m)	Mount Keňa	81,0	0	35	0
2	7m	Soukup, Pavel	Život v divočině	76,0	2	31	2
3	3m	Čech, Vladimír	Putování s monstry	75,8	2	31	2
4	1m	Brabec, Vladimír	Modrá planeta	70,7	4	30	1
5	5m	Honzovič, Richard*	Extrémní rozmery počasí	66,1	5	14	4
6	2m	Cigánek, Ladislav	Na pokraji vyměření	63,8	8	22	5
7	8m	Strejček, Alfréd	Putování s pravěkými zvířaty	63,8	8	24	3
8	1f	Bartáková, Daniela	Žraloci pravěku	60,8	12	22	1
9	2f	Juričková, Lucie	Rybi život	60,4	11	19	5
10	9m	anonym (m)	Svět zvířat	60,0	14	19	2
11	11m	anonym (m)	Dinosauři	58,7	11	18	6
12	4f	anonym (f)	Makakové	58,5	10	18	7
13	3f	Kofránková, Hana	Neuvěřitelné vlastnosti zvířat	57,7	11	19	5
14	6m	Novotný, Pavel	Úžasná planeta	57,5	10	18	7
15	4m	Físer, Vladimír	Život savců	55,6	11	18	6
16	12m	anonym (m)	Predátoři	45,0	21	11	3

Tab. 4. Přijatelnost mluvčích (procentuální zisk z maximálního možného počtu bodů). Počet záporných (Záp.), kladných (Klad.) a neutrálních soudů (Střed).

Graf 1. Histogram bodového hodnocení podle jednotlivých soudů. Osa x - bodové hodnocení, osa y - pozorované četnosti. Červená křivka - normální, očekávané hodnocení.

12.0 společnosti StatSoft. Východiskem byl soubor jednotlivých bodových hodnocení, tj. hodnoty 548 soudů.

3.2.1. Pohlaví mluvčích

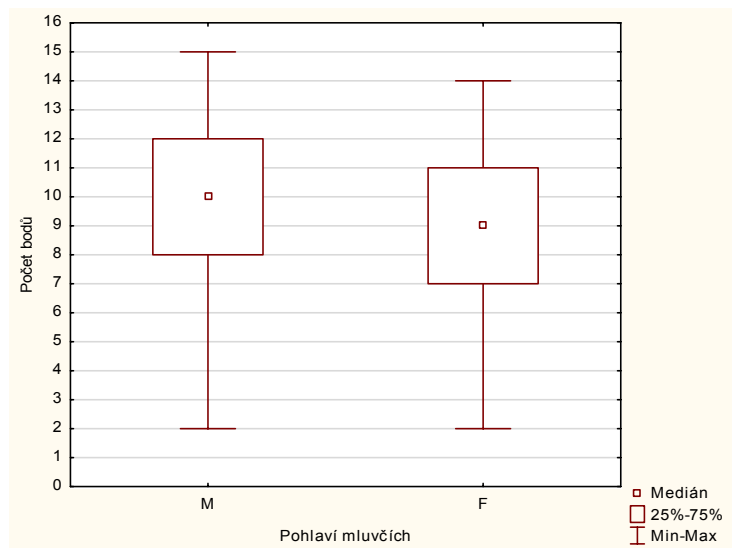
Muži tvořili $\frac{3}{4}$ testovaných mluvčích (12 mluvčích) a ženy $\frac{1}{4}$ (4 mluvčí). Rozpětí v hodnocení mužů je široké, minimum je 45,0 % (mluvčí 12m) a maximum 81,0 % (10m). Hodnocení žen je velmi kompaktní, pohybuje se od 57,7 % do 60,8 %. Ve výsledném přehledu zaujímají muži prvních osm pozic, ženy se umístily až ve druhé polovině tabulky.

Muži získali průměrně 9,7 bodu (směrodatná odchylka 3,0 bodů) a ženy 8,9 bodu (směrodatná odchylka 2,7 bodu), viz tab. 2. Graf 2 zobrazuje hodnoty mediánu pro obě skupiny. Pro muže činí medián 10 bodů, pro ženy 9 bodů. Nejnižší udělené bodové hodnocení (2 body) se objevilo u mužů i u žen. Naopak na nejvyšší hodnotu 15 bodů dosáhli pouze muži.

Na základě Mann-Whitneyova U-testu se ukázalo, že rozdíl v bodovém hodnocení skupiny mužů a skupiny žen je statisticky významný na hladině 0,05: $U(1, N = 548) Z = 2,72246, p < 0,05$. Muži jsou hodnoceni lépe než ženy.

	Muži	Ženy
Počet platných vzorků	408	140
Průměr	9,7	8,9
Směrodatná odchylka	3,0	2,7
Medián	10	9
Minimum	2	2
Maximum	15	14
25 % - 75 %	8-12	7-11

Tab. 5. Bodový zisk podle pohlaví mluvčích na škále 1-15: popisné statistiky.

Graf 2. Bodový zisk podle pohlaví mluvčích na škále 1-15: medián. M - muži, F - ženy.

3.2.2. Identifikace mluvčího divákem vs. jeho anonymita

Jak bylo uvedeno ve 2.2., v průběhu zpracovávání nahrávek se ukázalo, že dokumenty se liší mimo jiné tím, zda uživatel (divákovi) poskytují podrobnější informace k českému znění, např. zda je možné zjistit jméno mluvčího. Uvedený poznatek vedl k formulování otázky, zda může mít

tento fakt souvislost s kvalitou zpracování dokumentu, resp. s kvalitou mluvčích.

V souboru testovaných mluvčích je 11 těch, u nichž bylo z dostupných informací k dokumentu zjištěno jejich jméno (8 mužů a 3 ženy), a 5 mluvčích anonymních (4 muži a 1 žena).

Z přehledu (tab. 2) je zřejmé, že nejhorší a nejlepší hodnocení obdrželi anonymní mluvčí – muži (45,0 %, resp. 81,0 %). Přijatelnost 11 identifikovaných mluvčích se pohybuje v rozmezí od 55,6 % (Vladimír Fišer) do 76,0 % (Pavel Soukup). Hodnocení tří žen je velmi kompaktní, pohybuje se od 57,7 % do 60,8 %, do uvedeného rozmezí spadá i hodnocení anonymní ženy.

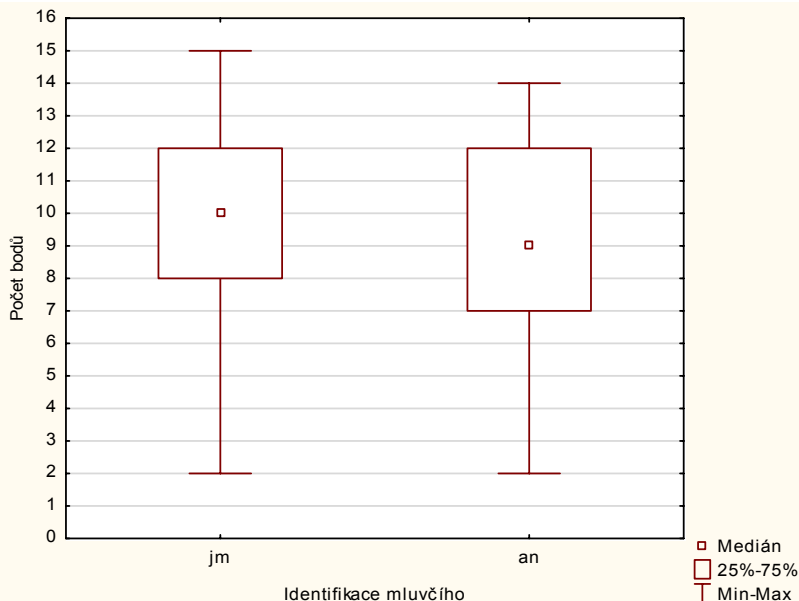
Mluvčí ze skupiny identifikovaných dosáhli průměrně 9,6 bodu (směrodatná odchylka 2,8 bodu), anonymní mluvčí 9,1 bodu (směrodatná odchylka 3,3 bodu), viz tab. 6. Graf 3 zobrazuje hodnoty mediánu: u identifikovaných mluvčích má medián hodnotu 10 bodů, u anonymních mluvčích hodnotu 9 bodů. Nejnižší bodové hodnocení (2 body) bylo uděleno v obou skupinách. Na nejvyšší hodnotu 15 bodů žádný z anonymních mluvčích nedosáhl. U identifikovaných mluvčích činí rozpětí dolního a horního kvartilu 8–12 bodů, u anonymních je spodní hranice o bod nižší, tj. rozpětí je 7–12 bodů.

Opět jsme testovali, zda jsou zjištěné rozdíly významné: $U(1, N = 548)$, $Z = 1,57745$, $p = 0,114692$. Zjištěná hodnota je vyšší než stanovená hladina významnosti, proto nelze nulovou hypotézu zamítnout. V našem vzorku není v percepčním hodnocení identifikovaných a anonymních mluvčích rozdíl.²⁶

	Identifikovaní	Anonymní
Počet platných vzorků	373	175
Průměr	9,6	9,1
Směrodatná odchylka	2,8	3,3
Medián	10	9
Minimum	2	2
Maximum	15	14
25 % - 75 %	8–12	7–12

Tab. 6. Bodový zisk podle identifikace mluvčích na škále 1–15: popisné statistiky.

26 Hledat odpověď na otázku, proč mají společnosti různý přístup k uvádění informací o českém znění, není předmětem této studie. Některé společnosti využívají jméno dabéra dokumentu evidentně jako reklamu (uvedení jména Vladimíra Čecha na přední straně obalu DVD), což lze brát pozitivně jako potvrzení důležitosti řečové složky.

Graf 3. Bodový zisk podle identifikace mluvčích na škále 1-15: medián.
jm - identifikovaní mluvčí, an - anonymní mluvčí.

Přirozeně se nabízí otázka, zda byli mluvčí identifikováni posluchači při percepčním testu, a do jaké míry to mohlo ovlivnit jejich hodnocení (viz oddíl 3.3.).

3.2.3. Vzájemné srovnání hodnocení jednotlivých mluvčích

Tab. 2 ukazuje relativně široké procentuální rozpětí přijatelnosti mluvčích. Jak již bylo uvedeno, posluchači nejlépe hodnotili mluvčího 10m, který měl velmi konzistentní bodové hodnocení. To se pohybovalo od 9 do 14 bodů, přičemž 30 z 35 posluchačů mu udělilo vysoké bodové hodnocení 11-14 bodů. Je ovšem zajímavé, že nikdy nedosáhl na maximální počet bodů. Maximum 15 bodů obdržel od 5 posluchačů Vladimír Čech, další tři mluvčí (Vladimír Brabec, Ladislav Cigánek, Pavel Soukup) získali tuto „známku“ od 1-2 posluchačů. Přijatelnost těchto 4 mluvčích přesáhla 70 % (viz tab. 2 výše). Rozdíl v přijatelnosti dalších 11 mluvčích navzájem činil maximálně pouhých 10,5 %. Jako nejhorší je hodnocen mluvčí 12m, který se

umístil podle procentuálního zisku na posledním, 16. místě s přijatelností 45,0%. Bodové rozpětí, jímž byl hodnocen, je relativně nízké, pohybuje se od 2–9 bodů, přičemž minimální udělené 2bodové hodnocení obdržel od pěti posluchačů (dvoubodové hodnocení získali ještě další čtyři mluvčí, ovšem vždy jen jednou.)

Zajímalo nás, zda jsou rozdíly mezi mluvčími skutečně statisticky významné. Výchozími daty byl opět soubor jednotlivých dílčích soudů. Protože porovnáváme souhrnně data pro 16 mluvčích (tj. 16 skupin), byl zvolen Kruskal-Wallisův H-test. Ukázalo se, že nulovou hypotézu o shodě v hodnocení lze zamítnout, tj. že rozdíly mezi mluvčími jsou statisticky významné: $H(15, N = 548) = 104,2595, p < 0,05$. V tab. 7 a 8 jsou zaneseny informace o tom, které vzájemné rozdíly jednotlivých dvojic tento výsledek zapříčinily. V tab. 7 jsou mluvčí uvedeni podle výchozího třídění (viz tab. 2) a v tab. 8 podle výsledků percepčního testu, tj. procentuálního bodového zisku.

Tab. 8 ukazuje, že z hlediska významných rozdílů vytvářejí mluvčí několik provázaných skupin. Nejvíce přijatelný mluvčí 10m se svým obdrženým bodovým hodnocením statisticky významně neliší od následujících čtveřice dabérů: Soukup, Čech, Brabec a Honzovič. Hodnocení dvojice V. Čech a P. Soukup se významně liší od mluvčích, kteří se umístili od 11. místa (včetně) do 16. místa. Hodnocení V. Brabce na 4. místě s přijatelností těsně přesahující 70 % se významně liší pouze od posledního mluvčího 12m. Hodnocení následujícího R. Honzoviče s přijatelností 66,1 % se od žádného z mluvčích významně neodlišuje. Hodnocení pětky mluvčích na 6. až 10. místě (Cigánek, Strejček, Bartáková, Juříčková, 9m) se významně liší od nejlépe hodnoceného mluvčího 10m, nikoli však od nejhůře hodnoceného 12m. Další pětky (11. až 15. místo – 11m, 4f, Kofránková, Novotný, Fišer) se svým hodnocením významně liší od první trojice (10m, Čech, Soukup). Je zajímavé, že vzájemné rozdíly mezi mluvčími na 5. až 15. místě s přijatelností klesající od 66,1 % na 55,6 % nejsou statisticky významné. Jedná se o 11 z 16 testovaných mluvčích, jde tedy o velkou skupinu. Z výše uvedených údajů mimo jiné také plyne, že v rámci skupiny mužů jsou mezi některými dabéry rozdíly v hodnocení statisticky významné, ovšem v rámci skupiny žen rozdíly statisticky významné nejsou.

3.3. Rozpoznání mluvčího a jeho vliv na hodnocení

Jak již bylo zmíněno (oddíl 3.2.2.), je nasnadě otázka, zda posluchači některé z hlasů poznali a do jaké míry mohl tento fakt ovlivnit výši uděleného bodového hodnocení. Bylo by možné usuzovat, že k vysokému hodnocení některých mluvčích (např. Soukup, Čech, Brabec) výrazně přispěla skutečnost, že jsou známi jako herci či moderátoři. Nicméně nebylo by vhodné v tomto ohledu dělat nějaké přímočaré závěry. Nejlepší hodnocení z hlediska přijatelnosti získal mluvčí, jehož se ani v pozdější fázi experimentu nepodařilo identifikovat. Posluchači nejsou v případech známých (populárních) osobností ovlivněni jen pozitivním směrem, nýbrž se v jejich hodnocení mohou odrážet antipatie k dané osobě. Navíc se podle dotazníků (viz dále) a také v neformální diskusi následující po testování ukázalo, že posluchači poznávali mluvčí (včetně výše jmenovaných) méně, než byl původní předpoklad.

Pokusili jsme se zjistit více, proto posluchači ze skupin B-D (23 respondentů) po poslechu percepčního testu ještě písemně odpovídali na otázku, zda pravidelně sledují dokumenty, a pokud ano, zda přírodovědné. Dále jsme se ptali, jestli některého z mluvčích poznali a zda se domnívají, že to mohlo mít vliv na jejich hodnocení.

Tři posluchači dokumenty nesledují vůbec a 8 posluchačů je sleduje „nepravidelně“, „zřídka“; 3 z těchto 11 posluchačů dodali, že dokumenty sledovali „v dětství“, „dříve“. 7 posluchačů se na dokument dívá „občas“, „náhodou“ („1x za měsíc“, „1x za 2 měsíce“) a 5 posluchačů „často“; někteří z nich preferují přírodovědné dokumenty, někteří spíš jiné žánry.

Na otázku, zda posluchači některého z mluvčích poznali, se objevovaly podobné odpovědi. 9 posluchačů napsalo, že poznalo 1-2 mluvčí, 10 posluchačů rozpoznalo „některé mluvčí“, „některé mužské hlasy“ (jeden z posluchačů odhadl, že poznal 4-5 mluvčích). Příznačná byla odpověď, že hlasy byly posluchačům „povědomé“ (ať už z dokumentů nebo z dabovaných filmů), ale že si nevybaví jméno ani tvář. Jeden posluchač, který podle svých slov dříve dokumenty hodně sledoval, prý rozpoznal většinu mluvčích, 2 mluvčí uvedli, že nerozpoznali nikoho (jeden z nich dokumenty nesleduje vůbec, jeden nepravidelně). Pro jednoho posluchače si byly hlasy testovaných mluvčích velmi podobné – viz níže.

Pokud posluchači uvedli konkrétní jméno, jednoznačným „vítězem“ byl Vladimír Čech, kterého poznalo 9 posluchačů (tj. 39 % z dotázaných poslu-

chačů). Dále 2 posluchači uvedli jméno Vladimíra Brabce.²⁷ V neformálním rozhovoru s respondenty ze skupiny A po skončení testu jednotliví posluchači ještě jmenovali Lucii Juříčkovou, Pavla Soukupa²⁸ a Alfréda Strejčka.

Jeden ze starších posluchačů si byl jist, že poznal herce Eduarda Cupáka (jeho jméno uvedl písemně), což není nepochopitelné, neboť způsob přednesu tohoto herce, zejména jeho práce s rytmem řeči, skutečně může připomínat některé testované mluvčí, např. Vladimíra Fišera či 9m. To, že způsob přednesu a barva hlasu zejména mužských dabérů jsou si podobné, dokládá poznámka v písemné odpovědi jedné posluchačky: „Měla jsem pocit, že většina mužských mluvčích má úplně totožný hlas, který bych považovala za jednoho mluvčího.“ Další z posluchačů se domníval, že se ve druhém bloku opakují mluvčí z bloku prvního (neformální rozhovor po skončení testování).

K otázce možného vlivu rozpoznání mluvčího na hodnocení se posluchači na základě introspekce vyjadřovali různým způsobem a v různém rozsahu. Zde přinášíme některá zjištění.

Pět posluchačů uvedlo, že je rozpoznání mluvčího „neovlivnilo“, dva posluchači „si myslí, že neovlivnilo“, resp. „nemají pocit, že ovlivnilo“, jeden, že „spíš neovlivnilo, a když, spíš pozitivně“.²⁹

Jeden posluchač, napsal, že „se snažil být nezaujatý“, podobně jako dva další, kteří „snahu hodnotit objektivně“ deklarovali v souvislosti s V. Čechem. Jedno z těchto vyjádření bylo víceméně neutrální, druhý posluchač však musel dle svých slov vyvíjet vědomou „snahu nenechat se ovlivnit“, neboť „některé aspekty jeho projevu [V. Čecha – pozn. aut.] mi vždycky vadily“.³⁰ Posluchač, který formuloval obdobné vyjádření také týkající se jmenovitě V. Čecha – „jeho projev mi obecně není příliš sympatický“ – připustil, že ho tento fakt „mohl ovlivnit“ v negativním smyslu.

Šest posluchačů si myslí nebo připouští, že v případech známých nebo povědomých hlasů bylo nebo mohlo být jejich hodnocení ovlivněno, a to oběma směry; podle posluchačů mohly svou roli sehrát obecné sympatie k dané osobě, u pozitivních hodnocení dále pocit – „povědomý [hlas], tudíž

27 V obou případech s poznámkou „major Zeman“.

28 U P. Soukupa nejdříve posluchači uvedli „ten, co namluvil BESIP“ – s odkazem na televizní spoty kampaně BESIP.

29 Jeden posluchač odpověděl, že ho rozpoznání „trochu ovlivnilo“, ale už nespecifikoval, v jakém smyslu.

30 Na druhou stranu tento posluchač vyjádřil k V. Čechovi „sympatie“ jako k „člověku“.

Pořadí	Kód	Mluvčí	%	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1	10m	anonym (m)	81,0	*															
2	7m	Soukup, Pavel	76,0	*															
3	3m	Čech, Vladimír	75,8		*														
4	1m	Brabec, Vladimír	70,7			*													
5	5m	Honzovič, Richard*	66,1				*												
6	2m	Cigánek, Ladislav	63,8					*											
7	8m	Strejček, Alfréd	63,8							*									
8	1f	Bartáková, Daniela	60,8								*								
9	2f	Jurítková, Lucie	60,4									*							
10	9m	anonym (m)	60,0										*						
11	11m	anonym (m)	58,7											*					
12	4f	anonym (f)	58,5												*				
13	3f	Kofránková, Hana	57,7													*			
14	6m	Novotný, Pavel	57,5														*		
15	4m	Fišer, Vladimír	55,6															*	
16	12m	anonym (m)	45,0																*

Tab. 8 Statistická významnost rozdílů v bodovém hodnocení jednotlivých mluvčích: řazení dle bodového zisku. Šedá plocha – rozdíly nejsou významné.

na poslech asi i příjemnější“ či „preferance známého hlasu“ nebo přímo spojení hlasu s dokumenty, kdy známý hlas lépe naplňuje představu ztvárnění komentáře: „Mluvčí, které jsem znala, mi přišli lepší a jejich hlas k dokumentární tematice přirozenější, vhodnější.“

U jednoho z posluchačů z odpovědí na otázku týkající se aspektů, které ovlivnily hodnocení (viz následující oddíl 3.4.), vyplývá, že v jednom případě rozpoznání hlasu posunulo hodnocení pozitivním směrem, ve dvou případech směrem negativním. Další z posluchačů přiznal, že v případě jednoho z ženských hlasů, který je podle něj „pro nadabované české dokumenty typický“, byl „rozhodně ovlivněn v hodnocení [...] v negativním smyslu“. Z odpovědí na další otázky je zřejmé, že posluchač měl na mysli mluvčí Danielu Bartákovou, u které mu vadí „velmi iritující barva hlasu a přednes textu“.

3.4. Aspekty významné pro posluchače a ovlivňující hodnocení mluvčích

Těmito poznámkami se dostáváme k otázce, které aspekty jsou pro posluchače při hodnocení mluvčích rozhodující. Skupiny B-C (17 posluchačů) byly po vyplnění percepčního testu vyzvány k dalšímu úkolu. Posluchačům bylo postupně přehráno 4-5 vybraných mluvčích (v každé skupině se jednalo o jiné mluvčí). Úkolem posluchačů bylo formulovat aspekty (pozitivní i negativní, jazykové i nejazykové), které měly vliv na výši uděleného bodového hodnocení. Aspekty nebyly záměrně předem formulovány, neboť pro každého posluchače mohou být důležité jiné faktory, resp. každý posluchač může určitým faktorům přikládat jinou váhu. Takto podrobněji bylo ohodnoceno 14 mluvčích, ke každému z nich byla získána vyjádření od 5-6 posluchačů.

Nejdříve jsme vyhodnocovali poznámky týkající se čtyř nejlépe hodnocených mluvčích (Brabec, Čech, Soukup, 10m), viz tab. 4, k nimž bylo získáno celkově 23 souhrnných vyjádření.

Podstatným aspektem je pro posluchače tempo řeči, kterého se týkalo 12 poznámek (tj. k tempu se vyjádřila zhruba polovina respondentů), z čehož pouze 3 poznámky byly negativní. Posluchači hodnotili tempo těchto čtyř mluvčích jako „přirozené“, „příjemné“, „vhodné“, „dobré“. Co se týká charakteristiky tempa na škále pomalé - střední - rychlé, dva posluchači označili tempo daného mluvčího jako „pomalé“ a považovali to za pozitivní charakteristiku, pro dva posluchače bylo tempo „rychlé“, resp. „rychlejší“.

což ohodnotili jako negativní (jeden z těchto posluchačů následně pozitivně ohodnotil, že mluvčí měl později tempo pomalé a že dokázal přizpůsobit tempo tématu). Jeden z posluchačů označil záporně, že se u mluvčího „někdy“ objeví „až příliš rozvázné (pomalé) tempo“.

Pro posluchače je významné celkové intonační ztvárnění, do kterého se dá zahrnout vlastní melodie řeči (11 poznámek), členění na menší celky (frázování) včetně kladení pauz (9 poznámek) a práce s důrazy (2 poznámky).³¹ Zdá se, že některé charakteristiky jsou pro určitého mluvčího typické. Práce s melodií/intonací byla oceňována zvláště u V. Brabce a P. Soukupa. Naopak u V. Čecha se 3 posluchači ze 6 vyjádřili k melodii projevu („stoupavé intonaci“, „intonačnímu zakončení slov“) negativně; u tohoto mluvčího ohodnotili kladně členění. Pozitivní hodnocení členění se objevovalo opakovaně u P. Soukupa (4 posluchači ze 6); u tohoto mluvčího však posluchači ve dvou případech upozornili na pauzy, které označili jako „delší a výrazné“, resp. „zbytečné“. U V. Brabce se jako pozitivní prvek objevuje kladení důrazů.

Důležitá pro celkové hodnocení je také barva hlasu, které se týkalo 9 poznámek, z toho bylo 7 pozitivních („příjemná barva hlasu“) a 2 byly negativní.

U mluvčích 10m a V. Čecha posluchači vyzdvihovali „zřetelnou“ a „pečlivou“ výslovnost, zvláště souhláskových skupin (7 poznámek). K tomuto aspektu lze přiřadit i „srozumitelnost“ (uvedena 3x v rámci celé čtveřice mluvčích).

U mluvčích, kteří se umístili na dalších pozicích, se respondenti vyjadřovali k týmž aspektům. Objevovaly se opět soudy pozitivní, zvýšil se však objem soudů negativních. Vícekrát nastala situace, že týž aspekt získal u konkrétního mluvčího od některých posluchačů hodnocení kladné, od jiných záporné. Opět se u některých mluvčích objevily opakovaně obdobné poznámky.

Co se týká dabérů – mužů, například u A. Strejčka se posluchači shodli na „dobré artikulaci“ s občas „nezřetelnými koncovými hláskami“. Mluvčímu V. Fišerovi uškodila melodie řeči, vysoké tempo a odchylky ve výslovnosti vokálů. U mluvčího 12m byla výrazně negativní charakteristikou melodie, zejména melodicky nevhodné ukončování výpovědí. Opakujícím se

31 Připomínáme, že vzorky řeči, které tvořily testovanou položku, byly zejména s ohledem na členění a pauzy vybírány tak, aby vypovídaly o technice řeči mluvčího; nebyly zařazeny pasáže, v nichž se pauzy objevují jako důsledek koordinace s obrazovou složkou.

aspektem byla barva hlasu mluvčích, k níž se vázaly s mírnou převahou poznámky pozitivní.

V případě dabérek vytýkali posluchači mluvčí L. Juříčkové slyšitelné nádechy. U H. Kofránkové konstatovali „příjemné tempo“ a „příjemný hlas“. Jeden z posluchačů uvedl u této mluvčí pozitivní charakteristiku „uklidňující hlas“, kterou vzápětí korigoval poznámkou „ale až moc“, což je v souladu s hodnocením dalších dvou posluchačů, kteří označili projev této mluvčí za „příliš monotónní“. U mluvčí 4f někteří posluchači hodnotili pozitivně tempo, intonaci a artikulaci a naopak negativně práci s pauzami. Velká shoda panovala u této mluvčí ohledně hodnocení barvy hlasu – 5 z 6 posluchačů uvedlo barvu hlasu u 4f jako negativní faktor („vysoký hlas“, „nevýrazný hlas“), lze tedy usoudit, že se jednalo o velmi podstatný aspekt. Barva hlasu a pojetí přednesu byly tématem poznámek také k mluvčí D. Bartákové. Jeden z posluchačů ohodnotil hlas a přednes za „iritující“ (viz také závěrečná pasáž předchozího oddílu 3.3. k vlivu rozpoznání mluvčího na hodnocení), na rozdíl od jiného posluchače, pro kterého byl „hlas příjemný“. Negativní poznámky k těmto aspektům u D. Bartákové se objevily ještě u dvou posluchačů; formulace velmi přesně vystihují pojetí jejího přednesu – posluchači hovořili o „jakési ‚zastřenosti‘“ a „nuceném tajemnu“ v hlase a s tím související „vtíravé, jaksí ‚pohádkové‘ intonaci“.

Záměrně jsme v této části uváděli charakteristiky zvláště pro muže a zvláště pro ženy, aby lépe vyniklo, že barva hlasu, potažmo zda mluvčím je muž nebo žena, je významným faktorem ovlivňujícím hodnocení, a to ve prospěch mužů. Příznačná je poznámka posluchače, resp. posluchačky, k mluvčí H. Kofránkové „ale asi nemám ráda mluvčí ženského pohlaví“ a vyjádření jiné posluchačky k mluvčí L. Juříčkové, v němž uvádí jen pozitivní charakteristiky, ovšem svůj komentář zakončuje slovy „ale u dokumentů preferuji muže“.

3.5. Hodnocení dle proměnných ve vztahu k posluchačům

Percepční test řečový vzor poskytuje informaci nejen o posuzovaných mluvčích, ale také o náročnosti samotných posluchačů a jejich citlivosti k řečovým jevům (Palková a kol. 2003). V oddílu 3.2. jsme sledovali, jaký vliv mají na hodnocení nezávislé proměnné z hlediska mluvčích, zde budeme obdobným způsobem zkoumat vliv proměnných z hlediska posluchačů.

Jedná se o pohlaví posluchačů, regionální původ posluchačů, vzdělání a obor studia. K vyhodnocení statistické významnosti jsme opět použili

Mann-Whitneyův U-test a Kruskal-Wallisův H-test s hladinou významnosti stanovenou na 0,05.

3.5.1. Pohlaví posluchačů

Zjišťovali jsme, zda pohlaví posluchačů ovlivňuje hodnocení. Z celkového počtu 35 posluchačů bylo 30 žen a 5 mužů, ženy tedy mají v souboru respondentů výraznou převahu. Ženy hodnotily průměrně 9,5 body (směrodat. odch. 3,0) a muži průměrně 9,5 (směrodat. odch. 2,8), také hodnota mediánu je pro obě skupiny stejná – 10 (viz tab. 10).

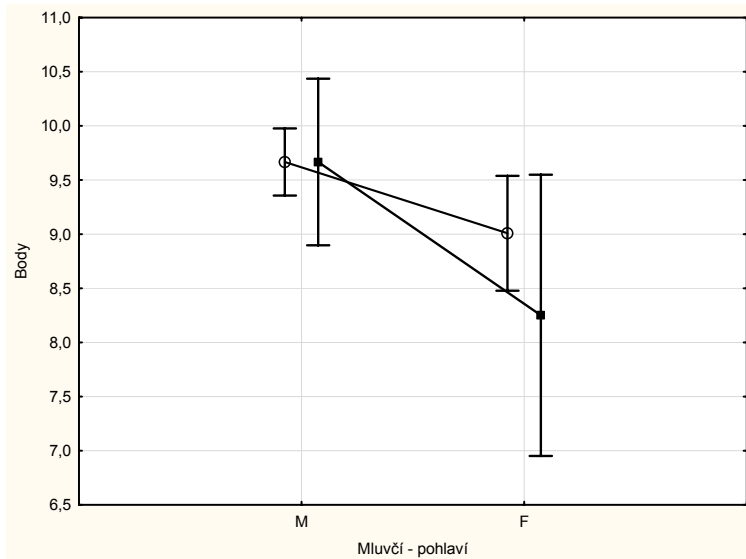
Dosažená hodnota p ($U(1, N = 35)$, $Z = 0,681621$, $p = 0,495479$) je vyšší než stanovená hladina významnosti 0,05, nedovoluje proto nulovou hypotézu, která tvrdí, že v hodnocení žen a mužů nejsou rozdíly, zamítnout. Až vyšší vzorek respondentů by mohl ukázat, zda setrvání u nulové hypotézy bylo způsobeno tím, že v hodnocení podle pohlaví skutečně rozdíl není, nebo například tím, že skupina mužů je málo početná.

	Ženy	Muži
Počet posluchačů	30	5
Počet platných vzorků	471	77
Průměr	9,5	9,3
Směrodatná odchylka	3,0	2,8
Medián	10	10
Minimum	2	2
Maximum	15	15
25 % - 75 %	7-12	7-11

Tab. 9. Bodové hodnocení podle pohlaví posluchačů na škále 1-15: popisné statistiky.

Jak bylo uvedeno v kap. 3.2.1., v našem vzorku mluvčích byli významně lépe hodnoceni muži. Zjišťovali jsme, zda preference mužských dabérů nemohla být způsobena tím, že mezi respondenty měly převahu ženy. Bylo ověřeno, že vzájemná interakce proměnné pohlaví mluvčí vs. pohlaví posluchači není významná, hodnota p je vyšší než 0,05 ($F(1, 544) = 0,83563$, $p = 0,36103$). Toto názorně ukazuje také graf 4. Ženy hodnotily kompaktněji, u mužů je vyšší rozpětí (což může být způsobeno malým vzorkem). Mužští dabéři byli hodnoceni obdobně jak posluchači mužského pohlaví,

tak posluchačkami (medián dosáhl stejné hodnoty). Co se týká dabérek, ty dosáhly na vyšší hodnocení od ženských posluchaček než od posluchačů mužů.

Graf 4. Interakce v hodnocení dle faktoru mluvčí pohlaví vs. posluchači pohlaví.

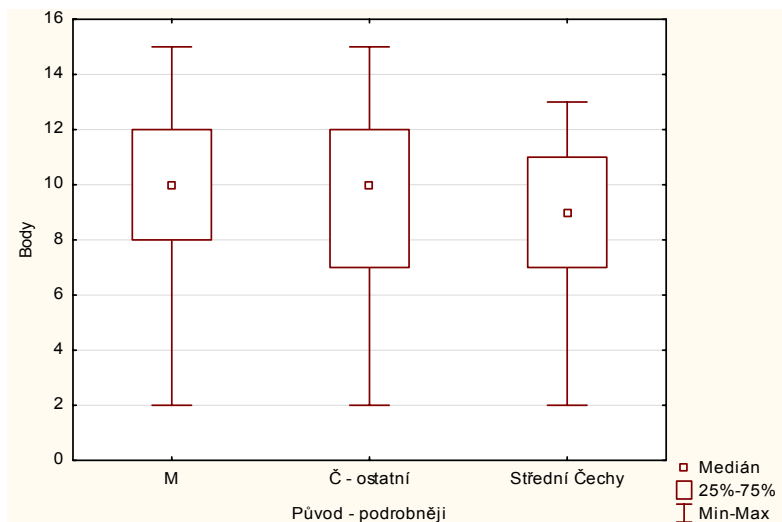
M - mluvčí muži, F - mluvčí ženy, ■ - posluchači muži, ○ - posluchači ženy. Vertikální sloupec - interval spolehlivosti 95 %.

3.5.2. Regionální původ posluchačů

U posluchačů byl zjišťován také jejich regionální původ. Na základě získaných dat byli posluchači rozděleni do dvou základních skupin - Čechy (20 posluchačů) vs. Morava a Slezsko (15 posluchačů). Ve skupině Čechy jsme dále vylčili dvě podskupiny: posluchači ze středních Čech včetně Prahy (9 posluchačů) a posluchači z ostatních oblastí Čech (11 posluchačů). Podle popisných statistik (tab. 12) se zdá, že nejpřísnější byli posluchači ze středních Čech, naopak posluchači z Moravy a Slezska byli z posluchačských skupin s projevem dabérů spokojeni více.

	střední Čechy	Čechy - ostatní	Čechy	Morava a Slezsko
Počet posluchačů	9	11	20	15
Počet platných vzorků	144	174	318	230
Průměr	8,6	9,5	9,1	10,0
Směrodatná odchylka	2,6	2,9	2,8	3,1
Medián	9	10	9	10
Minimum	2	2	2	2
Maximum	13	15	15	15
25 % - 75 %	7-11	7-12	7-11	8-12

Tab. 10. Bodové hodnocení podle regionálního původu posluchačů na škále 1-15: popisné statistiky.

Graf 5. Bodový zisk podle regionálního původu posluchačů na škále 1-15: medián. Skupiny: střední Čechy, ostatní oblasti Čech (Č - ostatní), Morava a Slezsko (M).

Významnost rozdílů byla opět ověřena statistickými testy. Nejdříve jsme porovnávali dvě velké skupiny Čechy vs. Morava a Slezsko. Ukázalo se, že rozdíl v hodnocení je významný $U(1, N = 548)$, $Z = 3,703977$, $p < 0,05$. Mluvní z Čech měli přísnější měřítko.³²

Poté byla významnost rozdílů ověřena včetně rozlišení podskupin v rámci posluchačů z Čech. Kruskal-Wallisův test ukázal, že rozdíly jsou významné: $H(2, N = 548) = 22,08367$, $p < 0,05$. Významně se odlišuje hodnocení posluchačů ze středních Čech od obou dalších skupin, tj. od posluchačů z ostatních oblastí Čech i od posluchačů z Moravy a Slezska. Tyto dvě posledně jmenované skupiny posluchačů hodnotily obdobně.

Pozn. Proměnná regionální původ (Čechy vs. Morava a Slezsko) se víceméně shoduje s proměnou místo zadání testu (skupina Praha vs. skupina Olomouc). Rozdíl mezi těmito skupinami se také ukázal jako významný ($p < 0,05$), posluchači, kteří se zúčastnili testování v Praze, byli přísnější než posluchači, jimž byl test zadán v Olomouci.

K provázanosti regionálního původu s parametrem obor srov. oddíl 3.5.4.

3.5.3. Vzdělání posluchačů

Na odlišná hodnocení může mít vliv dosažené vzdělání respondentů. V našem souboru bylo 23 posluchačů, jejichž dosud nejvyšší vzdělání bylo střední s maturitou. Jednalo se de facto o vysokoškolské studenty v bakalářském programu. Ukončené vysokoškolské vzdělání, nejméně s titulem bakalář, mělo 9 posluchačů:³³ šlo o 6 studentů navazujícího magisterského studia a 3 posluchače již s titulem magistr (z toho 2 posluchači v době testování pokračovali v doktorském studiu). Spíše se tedy jednalo o rozdíl v hodnocení posluchačů s kratším a delším pobytem na VŠ, což by se mohlo na hodnocení odrazit vzhledem k možné větší zkušenosti u druhé skupiny.

Popisné statistiky uvádí tab. 11. Statistický test ukázal, že rozdíl mezi hodnocením těchto dvou skupin není významný, neboť hodnota p je vyšší než stanovená hladina významnosti $U(1, N = 32)$, $Z = 1,88589$, $p = 0,059310$.

32 Řeč dabérů celkově neobsahovala odchylky, které by mohly a priori moravskoslezským posluchačům vadit – např. otevřenou výslovnost apod.

33 Zbylí 3 posluchači (z celkového počtu 35) nebyli do zpracování této části zahrnuti: 1 posluchač měl pouze základní vzdělání, 2 posluchači vzdělání nevedli.

	Bc.	Mgr.
Počet posluchačů	23	9
Počet platných vzorků	356	144
Průměr	9,5	9,0
Směrodatná odchylka	3,0	2,7
Medián	10	9
Minimum	2	2
Maximum	15	14
25 % - 75 %	7-12	7-11

Tab. 11. Bodové hodnocení podle typu studia posluchačů na škole 1-15: popisné statistiky. Bc. - studenti bakalářského programu. Mgr. - probíhající nebo ukončené magisterské studium.

3.5.4 Obor studia posluchačů

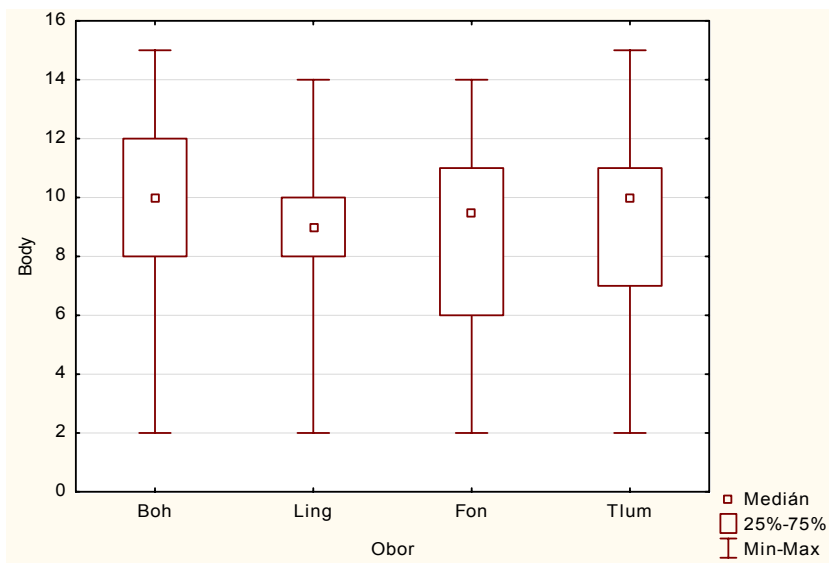
S předchozí otázkou souvisí další, a to, zda je rozdíl v hodnocení mezi skupinami utvořenými na základě užšího studijního/profesionního zaměření posluchačů. Vyčlenili jsme 4 skupiny, které tvořili a) studenti oboru fonetika, b) studenti oboru bohemistika, c) studenti ostatních lingvistických oborů, d) tlumočníci pro neslyšící; popisné statistiky uvádí tab. 12. Nejvíce obsazena je skupina bohemistů, ostatní skupiny tvoří malé vzorky.

Kruskal-Wallisův test ukázal, že rozdíly v hodnocení skupin dle oboru jsou významné: $H(3, N = 548) = 14,92498$ $p < 0,05$. Z šesti dvojic vzniklých na základě párového porovnávání se rozdíl v hodnocení ukázal jako významný u dvou dvojic. Vždy se jednalo o skupinu bohemistů, a to ve srovnání se skupinou studentů fonetiky ($p < 0,05$) a dále ve srovnání se studenty ostatních lingvistických oborů ($p < 0,05$). Studenti fonetiky a studenti ostatních lingvistických oborů měli přísnější měřítko než bohemisté, rozdíl v hodnocení mezi těmito dvěma skupinami navzájem však významný není ($p = 0,616164$). Hodnocení tlumočnicků znakového jazyka se od žádné skupiny významně neodlišuje, p -hodnota je ve všech třech případech vyšší než stanovená hladina významnosti.

Co se týká parametru obor, je zde provázanost s předchozími proměnnými. Skupinu bohemistů tvořili studenti olomoucké Filozofické fakulty. V odd. 3.5.2. se ukázalo, že posluchači z Čech byli přísnější než moravsko-slezští posluchači. Lze se domnívat, že se zde mohla projevit hlubší průprava studentů fonetiky a ostatních lingvistických oborů (tj. většinou z Čech).

	Fonetika	Bohemistika	Lingvistika - ostatní	Tlumočníci
Počet posluchačů	7	18	4	6
Počet platných vzorků	112	276	64	96
Průměr	8,8	9,9	8,8	9,4
Směrodatná odchylka	3,1	2,9	2,3	3,1
Medián	9,5	10	9	10
Minimum	2	2	2	2
Maximum	14	15	14	15
25 % - 75 %	6-11	8-12	8-10	7-11

Tab. 12. Bodové hodnocení podle oboru studia posluchačů na škále 1-15: popisné statistiky.

Graf 6. Bodový zisk podle oboru posluchačů na škále 1-15: medián.

Boh - studenti oboru bohemistika, Ling - studenti ostatních lingvistických oborů, Fon - studenti oboru fonetika, Tlum - tlumočníci pro neslyšící.

4. Závěr

Na základě percepčního testu Řečový vzor byla analyzována skupina 16 mluvčích – dabérů dokumentárních filmů s přírodovědnou tematikou (12 mužů a 4 ženy). Při analýze jsme sledovali několik parametrů a prostřednictvím Mann-Whitneyova U testu s hladinou významnosti 0,05 jsme zjišťovali, zda mají tyto parametry vliv na hodnocení mluvčích.

Přijatelnost projevu dabérů pro posluchače se pohybuje od 45,0 % do 81,0 %, což je zároveň rozmezí přijatelnosti podskupiny mužů. Přijatelnost žen dosahuje hodnot 57,7 % až 60,8 %. Rozdíl v bodovém hodnocení skupiny mužů a skupiny žen se ukázal jako statisticky významný, muži byli hodnoceni lépe. Skupinu dabérů tvořilo 11 identifikovaných mluvčích a 5 anonymních. Rozdíl v hodnocení skupin na základě identifikace není statisticky významný.

Dále byla zjišťována statistická významnost rozdílů mezi jednotlivými mluvčími. Vyčlenila se skupina pěti nejlépe hodnocených mluvčích a v rámci ní ještě trojice, která se jako celek významně lišila od mluvčích na 11. až 16. místě. Rozdíly v hodnocení mluvčích na 5. až 15. (tj. předposledním) místě nebyly vzájemně statisticky významné.

Srovnáme-li přijatelnost dabérů s výsledky některých předchozích testů série Řečový vzor, které vycházely ze čteného materiálu, ukazuje se, že dabéři byli obecně hodnoceni lépe. Čtyři z dabérů přesáhli při testování přijatelnosti hranici 70 %, zatímco moderátoři hlavního televizního zpravodajství a zpravodajských relací v rozhlase přesáhli tuto hranici sporadicky (Martina Kociánová jako moderátorka zpravodajství na TV Prima (Janíková 2001), Marcela Augustová ze zpravodajství ČT (Janoušková – Veroňková 2008) a Jana Lejpková – Radiožurnál (Palková a kol. 2003). Pouze jeden z dabérů nedosáhl přijatelnosti 50 %, ze skupiny moderátorů zpravodajství (ČT, Nova, Prima) to bylo 11 mluvčích ze 24, všichni z TV Nova (Janíková 2001), v pozdějším testu 7 mluvčích z 15 – z TV Nova a Prima (Janoušková – Veroňková 2008) a u rozhlasového zpravodajství z r. 2002 – 8 mluvčích z 20 (české vysílání Svobodné Evropy a BBC, jednotlivě mluvčí z Radiožurnálu a Impulsu) (Palková a kol. 2003).

Skupina 35 posluchačů byla z hlediska některých parametrů dosti homogenní, podskupiny vzniklé na základě těchto parametrů tak byly často s ohledem na počet respondentů disproporční. To bylo možná příčinou toho, že nebylo v našem vzorku v některých případech možné zamítnout nulovou hypotézu o shodě v hodnocení daných podskupin.

Jako statisticky nevýznamné byly vyhodnoceny rozdíly v tom, jak hodnotily ženy a jak hodnotili muži, a rozdíly v hodnocení skupin podle dosaženého vzdělání (resp. délce pobytu na vysoké škole). Jako statisticky významný se projevil rozdíl v hodnocení posluchačů z Čech oproti posluchačům z Moravy a Slezska; posluchači z Čech byli přísnější. Při jemnějším dělení posluchačů z Čech se ukázal jako významný rozdíl střední Čechy vs. Čechy – ostatní oblasti a střední Čechy vs. Morava a Slezsko; posluchači ze středních Čech udělovali nižší hodnocení. Regionální původ byl provázán s parametrem obor studia. Mezi čtyřmi skupinami vytvořenými na základě oboru studia, resp. profesního zájmu, se ukázal jako významný rozdíl mezi skupinou bohemistů a studenty fonetiky a dále mezi touž skupinou bohemistů a studenty ostatních lingvistických oborů; skupina bohemistů byla tolerantnější a její složení výrazně korespondovalo se skupinou moravskoslezských mluvčích. Hodnocení skupiny tlumočnicků se významně neodlišovalo od žádné z ostatních skupin.

Prostřednictvím dotazníku bylo zjištěno, že některé, zejména mužské hlasy, byly posluchačům povědomé, v některých případech posluchači přímo uvedli jméno mluvčího. Na otázku, zda rozpoznání hlasu mluvčího mohlo ovlivnit jeho hodnocení, se objevila celá škála odpovědí – od konstatování, že známý hlas neovlivnil hodnocení, přes připuštění, že mohl ovlivnit, až po rozhodné vyjádření, že určitě ovlivnil.

Z odpovědí posluchačů na otázku, které aspekty měly vliv na výši uděleného bodového hodnocení, vyplynulo, že u čtveřice nejlépe hodnocených dabérů posluchači oceňovali vhodné tempo, melodii, frázování, barvu hlasu, zřetelnou výslovnost a důrazy; jednotlivě vytykali nevhodnou melodii a práci s pauzami. Barva hlasu je obecně důležitým aspektem (srov. Palková a kol. 2003; Veroňková – Janoušková 2010), který podle našeho materiálu ústí v jistou preferenci mužských hlasů před ženskými hlasy. Potvrzuje se, že soubor aspektů, které ovlivňují hodnocení přijatelnosti řečového projevu ze strany posluchačů, je i v delším časovém horizontu dosti stabilní a respondenti si realizace těchto zvukových parametrů všímají opakovaně (srov. Veroňková – Janoušková 2010). Nároky také bývají podobné, uvedme např. pozitivní hodnocení pomalejšího tempa (Machač 2008; Veroňková – Janoušková 2010).

Bibliografie:

Boersma, P. – Weenink, D. (2005): Praat: doing phonetics by computer (Version 5.3.64). Retrieved from <http://www.praat.org>.

- Homolková, V. (2008): Test moderátorů Objektivu a Toulavé kamery jakožto řečových vzorů, *Čeština doma a ve světě 1-2/XVI*, s. 50-52.
- Janíková, J. (2001a): Můj řečový (ne)vzor, *Čeština doma a ve světě 3-4/IX*, s. 163-164.
- Janíková, J. (2001b): Moderátoři televizního zpravodajství (ze série poslechových testů „řečový vzor“), *Čeština doma a ve světě 3-4/IX*, s. 178-203.
- Janoušková, J. - Veroňková, J. (2008): Moderátoři večerního televizního zpravodajství 2003, *Čeština doma a ve světě 1-2/XVI*, s. 53-81.
- Kopečková, M. (2014). *Mluvní vzory v televizním zpravodajství*. Diplomová práce . Praha: Filozofická fakulta UK.
- Kuldanová, P. (2001): Krize mluvních vzorů v Čechách? *Čeština doma a ve světě 3-4/IX*, s. 156-161.
- Machač, P. (2008): „Jagonotoasněbure?“... (aneb Příspěvek k přijatelnosti některých veřejných mluvcích), *Čeština doma a ve světě 1-2/XVI*, s. 36-50.
- Palková, Z. (1994): Mluvená čeština ve veřejných projevech (k problematice řečových vzorů), in: *Přednášky z XXXVI. běhu LŠSS*, Praha: UK, s. 67-81.
- Palková, Z. (1996): Variabilita standardu výslovnosti a její meze, in: Šrámek, R. (ed.), *Spisovnost a nespisovnost dnes*, Brno: PedF Masarykovy univerzity v Brně, s. 106-109.
- Palková, Z. - Janíková, J. - Hedbávná, B. (2003): Zvuková podoba rozhlasové češtiny, in: *Proměna rozhlasového výrazu a tvaru*. Sborník příspěvků z jarního semináře. Sdružení pro rozhlasovou tvorbu, s. 20-39.
- Svobodová, J. (2004): Spisovnost a mluvní vzory mládeže, in: Mínářová, E. - Ondráčková, K. (ed.), *Spisovnost a nespisovnost, zdroje, proměny a perspektivy*, Brno: Masarykova univerzita, 2004, s. 370-377.
- Šrajerová, D. - Marek, M. (2001): Vážení talavežní deváce (ze série poslechových testů „řečový vzor“), *Čeština doma a ve světě 3-4/IX*, s. 166-178.
- Veroňková, J. - Janoušková, J. (2010): Jak hodnotí posluchači zvukovou stránku projevů u moderátorů zpravodajství ČT1? in: Čmejrková, S. - Hoffmannová, J. - Havlová, E. (eds.), *Užívání a prožívání jazyka. K 90. narozeninám Františka Daneše*, Praha: Karolinum, s. 115-119.
- Volín, J. (2007): *Statistické metody ve fonetickém výzkumu*. Praha: Epoque.